

*Bogumił Szmulik**
*Andrzej Pogłódek***

Sąd Konstytucyjny Republiki Uzbekistanu

Wprowadzenie

Idea sądownictwa konstytucyjnego pojawiła się po raz pierwszy w Stanach Zjednoczonych. W państwie tym, już na początku XIX w., Sąd Najwyższy wydał pierwsze orzeczenie w przedmiocie kontroli zgodności prawa z ustawą zasadniczą. Jednakże to nie amerykański model kontroli konstytucyjnej, a europejski, stworzony przez Hansa Kelsena, rozpoznał się na świecie. Pierwsze sądy konstytucyjne powstały jeszcze w okresie międzywojennym, jednakże rozwój tych instytucji nastąpił po II wojnie światowej. W państwach komunistycznych kontrola konstytucyjności prawa przez organy pozaparlamentarne była w zasadzie doktrynalnie odrzucana¹. Do wyjątków należały Jugosławia – w której powołano Sąd Konstytucyjny – i w latach 80. Polska, kiedy to na fali kryzysu powołano do życia Trybunał Konstytucyjny. Także w ZSRR, pod koniec jego istnienia, można mówić o pojawieniu się kontroli konstytucyjności prawa przez organ pozaparlamentarny w postaci Komitetu Nadzoru Konstytucyjnego ZSRR². Za tym przykładem organy kontroli konstytucyjnej zostały także powołane w republikach związkowych (w tym w Uzbekkiej SRR). Po rozpadzie ZSRR w 1991 r. w nowo powstałych niepodległych państwach ustawy zasadnicze również przewidywały powołanie sądów konstytucyjnych.

411

* Dr hab., prof. UKSW, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego.

** Dr, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego.

¹ B. Szmulik, *Geneza kontroli konstytucyjności prawa*, [w:] M. Żmigrodzki, M. Chmaj (red.), *Spółeczeństwo, państwo, władza*, Lublin 1995, s. 129 i n.

² Закон СССР от 23 декабря 1989 г. О Комитете конституционного надзора СССР, <http://constitution20.ru/documents/56> (dostęp 30.07.2015).

Potrzeba badań na sądownictwem konstytucyjnym wynika z tego, że współczesne sądy konstytucyjne bywają instytucjami o znaczącym wpływie na ustroj państwowy. Wynika to po pierwsze z tego, że stoją one na straży konstytucji będącej podstawowym aktem ustrojowym, co stanowi najbardziej efektywny sposób zapewnienia realizacji ich postanowień. Jest to ważne, ponieważ tylko w przypadku faktycznego, a nie deklaratywnego obowiązywania ustawy zasadniczej można mówić o państwie prawa. Po drugie, sądownictwo konstytucyjne jest ważnym środkiem ochrony praw i wolności człowieka i obywatela. Po trzecie, sądy konstytucyjne odgrywają istotną rolę w systemie podziału władzy. Przedmiotem niniejszego artykułu jest przedstawienie pozycji ustrojowej Sądu Konstytucyjnego Republiki Uzbekistanu.

Geneza Sądownictwa Konstytucyjnego w Uzbekistanie Komitet Nadzoru Konstytucyjnego

412 Po raz pierwszy organ kontroli konstytucyjnej powołany został w Uzbekistanie u schyłku uzbeckiej SRR, a dokładnie 20 lipca 1990 r. Wówczas to powstał Komitet Nadzoru Konstytucyjnego. Ówczesny ustawodawca – w ślad za prawodawcą ogólnozwiązkowym – utworzenie organu kontroli konstytucyjnej uzasadniał koniecznością zapewnienia zgodności prawa z republikańską konstytucją, ochroną praw i wolności jednostki, praw ludu Uzbekistanu oraz demokratycznymi podstawami społeczeństwa sowieckiego³. Jako, że w składzie Uzbeckiej SRR pozostawała także Karakałpacka ASRR, ustawodawca przewidział utworzenie Komitetu Nadzoru Konstytucyjnego również w tej republice autonomicznej⁴. Organy Nadzoru Konstytucyjnego były formalnie samodzielne i podlegały jedynie Konstytucji Uzbekistanu, a w Karakałpakstanie – także Konstytucji Karakałpakstanu. Oba organy działać miały zgodnie z ideą praworządności socjalistycznej, kolegialności i jawności. Nie dopuszczano także ingerencji w działalność organów nadzoru konstytucyjnego⁵. Zadania, organizacja i tryb wykonywania nadzoru konstytucyjnego w Uzbekistanie określała jego konstytucja i wspomniana ustawa, w Republice

³ Закон Республики Узбекистан О Конституционном Надзоре в Республике Узбекистан, s. 1, http://www.lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=96164 (dostęp 30.07.2015); А. Мухамеджанов, Становление и развитие конституционного суда Республики Узбекистан, „Вестник КазНУ” 2009, <http://articlekz.com/article/7031> (dostęp 30.07.2015).

⁴ *Ibidem*, s. 2.

⁵ *Ibidem*, s. 3.

Karakałpakstanu – konstytucja tej republiki i własna ustawa o nadzorze konstytucyjnym⁶.

Komitet Nadzoru Konstytucyjnego wybierany był przez uzbeki parlament spośród specjalistów w dziedzinie polityki w składzie: przewodniczący, zastępcy przewodniczącego i 9 członków Komitetu, w tym członka pochodzącego z Republiki Karakałpakstanu⁷. Wnioski o składzie personalnym Komitetu przedstawiał Radzie Najwyższej jej przewodniczący. Za wybranego uznawano kandydata, który otrzymał bezwzględną większość głosów deputowanych ludowych Republiki. Kadencja członka Komitetu trwała dziesięć lat, przy czym co pięć lat skład odnawiano w połowie. Nowo wybrani członkowie Komitetu obejmowali urząd z dniem ich wybrania⁸. Ustawa przewidywała możliwość przedterminowego zakończenia kadencji członka Komitetu Nadzoru Konstytucyjnego. Jako powody wskazano: rezygnację, stan zdrowia przeszkadzający w wykonywaniu obowiązków; naruszenie przysięgi, wyjazd poza granice Republiki, skazanie prawomocnym wyrokiem sądu. Decyzję w tej sprawie podejmowała Rada Najwyższa na wniosek jej przewodniczącego. Jako że Rada Najwyższa obradowała w trybie sesyjnym, istniała także możliwość zawieszenia uprawnień członka Komitetu przez Przewodniczącego Rady Najwyższej w przypadku naruszenia przysięgi lub uprawnocnienia się skazującego wyroku sądu do czasu zebrania się Rady i podjęcia ostatecznej decyzji w tej sprawie⁹. Na zwolnione miejsce wybierany był na pozostały okres kadencji nowy członek. Wyborów nie przeprowadzano z zasady, jeżeli do końca kadencji pozostawał mniej niż jeden rok¹⁰.

Komitet Nadzoru Konstytucyjnego rozpatrywał przede wszystkim sprawy o zgodność z Konstytucją Uzbekistanu:

1) projektów ustaw i innych aktów, wniesionych w celu rozpatrzenia do Rady Najwyższej;

2) ustaw i innych aktów, przyjętych przez Radę Najwyższą;

3) Konstytucji Republiki Karakałpackiej i ustaw Republiki Karakałpackiej.

Poza tym sprawował nadzór nad zgodnością z Konstytucją i ustawami Uzbekistanu: a) dekretów Prezydenta Uzbekistanu; b) postanowień i zarządzeń Przewodniczącego Rady Najwyższej; c) decyzji lokalnych Rad Deputowanych Ludowych; d) postanowień i zarządzeń Rady Ministrów; e) międzynarodowych umów i innych zobowiązań Republiki Uzbekistan,

⁶ *Ibidem*, s. 4.

⁷ *Ibidem*, s. 5.

⁸ *Ibidem*, s. 6.

⁹ *Ibidem*, s. 8.

¹⁰ *Ibidem*, s. 9.

przedstawianych do ratyfikacji lub zatwierdzenia; f) kierowniczych wyjaśnień plenum Rady Najwyższej; g) aktów Głównego Arbitra Państwowego, mających charakter normatywny, a także normatywnych aktów prawnych innych organów państwowych i organizacji społecznych, w stosunku do których w zgodzie z Konstytucją Uzbekistanu nie prowadzi się nadzoru prokuratorskiego. Funkcje nadzorcze Komitetu nie rozciągały się na wyroki i inne decyzje sądów, decyzje organów śledczych, prokuratury, arbitrażu państwowego w sprawach cywilnych, karnych, administracyjnych i arbitrażowych¹¹.

W sytuacji pojawienia się różnic między Republiką Uzbekistanu a Republiką Karakałpakstanu odnośnie do konstytucyjności aktów, przyjętych przez ich organy władzy państwowej i administracji, Komitet rozpatruje te różnice z inicjatywy dowolnej ze stron sporu, w zgodzie z zasadami, przewidzianymi niniejszą ustawą i regulaminem Komitetu¹².

414

Komitet Nadzoru Konstytucyjnego mógł przyjąć sprawę do rozpatrzenia zarówno na wniosek uprawnionych podmiotów, których krąg był określony w art. 12 ustawy Republiki Uzbekistanu o Komitecie Nadzoru Konstytucyjnego, jak również z własnej inicjatywy¹³. Komitet z własnej inicjatywy mógł rozpatrywać sprawy o zgodność z Konstytucją i ustawami Republiki Uzbekistanu aktów najwyższych organów władzy państwowej i administracji Uzbekistanu, innych organów, tworzonych lub wybieranych przez Radę Najwyższą, a także aktów lokalnych Rad Deputowanych Ludowych¹⁴. Komitet Nadzoru Konstytucyjnego miał prawo odrzucić jako nienależące do jego kompetencji poszczególne poruczenia, przedłożenia i wnioski¹⁵.

Komitet podejmował decyzje większością głosów swoich członków. Ustawa wyraźnie zakazywała wstrzymywać się od głosowania. W sytuacjach równości głosów rozstrzygającym jest głos Przewodniczącego Komitetu. Członek Komitetu, mający zdanie odrębne, może przedstawić je

¹¹ *Ibidem*, s. 10.

¹² *Ibidem*, s. 11.

¹³ Prawo wnoszenia sprawy do rozpatrzenia z własnej inicjatywy przez Komitet Nadzoru Konstytucyjnego przynależy Przewodniczącemu, zastępcy Przewodniczącego i członkom Komitetu Nadzoru Konstytucyjnego. Decyzję o rozpatrzeniu sprawy przyjmuje się większością głosów członków Komitetu, uczestniczących w posiedzeniu (*ibidem*, s. 13).

¹⁴ Przy tym organy administracji państwowej, sądowe, prokuratorskie i inne organy ochrony prawnej i stosowania prawa, organizacje społeczne i obywatele ujawniają rozbieżności między ustawą lub innym aktem normatywnym i Konstytucją Uzbekistanu, podają to do wiadomości organu uprawnionego przekazać tę sprawę na rozpatrzenie Komitetu Nadzoru Konstytucyjnego.

¹⁵ Закон Республики Узбекистан О Конституционном Надзоре в Республике Узбекистан, s. 12.

w formie pisemnej. W tej sytuacji włącza się je jako samodzielną część do konkluzji Komitetu¹⁶. Konkluzje Komitetu ogłaszane były na jawnym posiedzeniu i podlegały wykonaniu¹⁷.

Przyjęte przez Komitet konkluzje o niezgodności aktu lub jego niektórych postanowień z Konstytucją lub ustawą Republiki Uzbekistan, oprócz konkluzji, wymienionych w art. 19 ustawy o Komitecie Nadzoru Konstytucyjnego, zawieszały obowiązywanie aktu w całości lub w części do usunięcia niezgodności. Konkluzja Komitetu, stwierdzająca, że jakimkolwiek normatywnym aktem prawnym lub niektórymi jego postanowieniami narusza się podstawowe prawa i wolności człowieka, zawarte w Konstytucji Uzbekistanu i w aktach międzynarodowych, stroną których jest Uzbekistan, pociągała za sobą utratę mocy obowiązującej przez taki akt lub jego niektóre postanowienia z chwilą przyjęcia konkluzji Komitetu¹⁸. Konkluzje i inne materiały Komitetu publikowano w „Wiadomościach Rady Najwyższej Republiki Uzbekistanu”¹⁹. Organ, wydający akt, był obowiązany w ciągu 2 miesięcy usunąć wskazane w konkluzji Komitetu niezgodności aktu lub niektórych jego postanowień z Konstytucją lub ustawą. W przypadkach uzasadnionych okres ten mógł zostać przedłużony przez Przewodniczącego Rady Najwyższej. Po upływie tego terminu, jeśli niezgodność nie będzie usunięta, Komitet występuje z wnioskiem, zależnie od aktu do Rady Najwyższej lub Rady Ministrów o uchylenie niezgodnego z Konstytucją lub ustawą aktu podległego im organu lub osoby urzędowej albo niektórych postanowień aktu²⁰.

Konkluzje Komitetu o niezgodności z Konstytucją Uzbekistanu, aktu przyjętego przez Radę Najwyższą, a także Konstytucji Republiki Karakalpakstan lub ich poszczególnych postanowień mogły być odrzucone decyzją Rady Najwyższej, przyjętą 2/3 ogólnej liczby deputowanych ludowych Republiki Uzbekistanu. Konkluzję stawia się pod debatę i głosowanie w ciągu najbliższego posiedzenia Rady Najwyższej²¹. Jeśli wniosek o odrzucenie konkluzji Komitetu nie otrzymał w Radzie Najwyższej niezbędnej liczby głosów, akt lub jego niektóre postanowienia, niezgodne z Konstytucją lub ustawą Republiki Uzbekistanu, traciły moc prawną²². Komitet posiadał także prawo inicjatywy ustawodawczej. Miał prawo, w przypadku zauważenia, że w przestrzeganiu konstytucji przeszkadza brak odpowiedniego aktu ustawodawczego, a także w innych

¹⁶ *Ibidem*, s. 18.

¹⁷ *Ibidem*, s. 17.

¹⁸ *Ibidem*, s. 21.

¹⁹ *Ibidem*, s. 29.

²⁰ *Ibidem*, s. 22, zd. 1–4.

²¹ *Ibidem*, s. 19.

²² *Ibidem*, s. 22, zd. 5–6.

przypadkach, wystąpić do Rady Najwyższej z wnioskiem o przygotowanie i przyjęcie takiego aktu²³. Organem pomocniczym Komitetu był Sekretariat²⁴.

Sąd Konstytucyjny we współczesnym Uzbekistanie

Sąd Konstytucyjny został przewidziany Konstytucją Republiki Uzbekistanu z 8 grudnia 1992 r.²⁵ Faktyczną działalność rozpoczął on wraz z przyjęciem ustawy z 6 maja 1993 r. Jednakże pierwszy skład Sądu Konstytucyjnego został wybrany dopiero 22 grudnia 1995 r. Aż do tego momentu obowiązki Sądu Konstytucyjnego tymczasowo wykonywał Komitet Nadzoru Konstytucyjnego²⁶. Wybór nastąpił już na podstawie drugiej ustawy *O Sądzie Konstytucyjnym Republiki Uzbekistan* w redakcji z 30 sierpnia 1995 r.²⁷ Pierwszy Regulamin Sądu Konstytucyjnego został przyjęty w 1996 r. Sąd Konstytucyjny jest, zgodnie z Konstytucją, organem władzy sądowniczej, powołanym do rozpatrywania spraw o konstytucyjność aktów władzy ustawodawczej i wykonawczej. Sąd Konstytucyjny:

416

– określa zgodność z Konstytucją Uzbekistanu ustaw, postanowień izb Olij Mażlisa Republiki Uzbekistanu, dekretów Prezydenta Republiki Uzbekistanu, postanowień rządu i decyzji lokalnych organów władzy państwowej, międzypaństwowych umownych i innych zobowiązań Republiki Uzbekistanu;

– wydaje konkluzję o zgodności Konstytucji Republiki Karakałpakstan z Konstytucją Republiki Uzbekistanu, ustaw Republiki Karakałpakstan z ustawami Republiki Uzbekistanu;

²³ *Ibidem*, s. 23.

²⁴ *Ibidem*, s. 30.

²⁵ Конституция Республики Узбекистанот 8 декабря 1992 года (сизменениями), http://lex.uz/pages/getact.aspx?lact_id=35869 (dostęp 30.07.2015); w j. polskim (bez uwzględnienia zmian z ostatnich lat): T. Bodio, T. Mołdawa, *Konstytucje państw Azji Centralnej*, Warszawa 2007, s. 518–551.

²⁶ Przy czym pierwsza uzbecka ustawa o Sądzie Konstytucyjnym została przyjęta 6 maja 1993 r. zob. Закон Республики Узбекистан от 6 мая 1993 г. *О Конституционном суде Республики Узбекистан*, http://www.lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=95543 (dostęp 30.07.2015).

²⁷ Закон Республики Узбекистанот 30 августа 1995 г. *О Конституционном суде Республики Узбекистан*, http://lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=114131 (dostęp 30.07.2015); swój pierwszy Regulamin Uzbecki Sąd Konstytucyjny przyjął w 1996 r. Obecnie obowiązuje Regulamin Sądu Konstytucyjnego Republiki Uzbekistanu z 15 kwietnia 2015 r. Регламент Конституционного суда Республики Узбекистан от 15 апреля 2015 г., <http://www.ksu.uz/ru/page/index/id/9> (dostęp 30.07.2015). Zastąpił on poprzedni Regulamin SK przyjęty w 2004 r.

– przedstawia wykładnię norm Konstytucji i ustaw Republiki Uzbekistanu;

– rozpatruje inne sprawy, należące do jego kompetencji, zgodnie z Konstytucją i ustawami Republiki Uzbekistanu:

a) zgodnie z art. 83 Konstytucji wnosi projekty ustaw do Izby Ustawodawczej Olij Mażlisa Republiki Uzbekistanu;

b) zgodnie z art. 95 Konstytucji wyraża zgodę Prezydentowi Uzbekistanu na rozwiązanie Izby Ustawodawczej, Senatu Olij Mażlisa Republiki Uzbekistanu;

c) zgodnie z art. 1 ustawy Republiki Uzbekistan *O Prokuraturze* określa zgodność z Konstytucją i ustawami zarządzeń i innych aktów Prokuratora Generalnego Republiki Uzbekistanu (z wyłączeniem aktów o charakterze indywidualnym);

d) zgodnie z art. 16 ustawy *O Sądzie Konstytucyjnym Republiki Uzbekistanu* rozpatruje sprawę o wyrażenie zgody na pociągnięcie do odpowiedzialności karnej lub administracyjnej, a także aresztowanie lub osadzenie w areszcie domowym sędziego SK;

e) zgodnie z art. 17 ustawy *O Sądzie Konstytucyjnym Republiki Uzbekistanu* zawieszenia uprawnienia sędziego SK;

f) zgodnie z art. 11 ustawy *O Sądzie Konstytucyjnym Republiki Uzbekistanu* przyjmuje Regulamin SK. Sąd Konstytucyjny może także rozpatrywać inne sprawy związane z organizacją swojej działalności²⁸.

Sąd Konstytucyjny rozstrzyga sprawy i wydaje konkluzje, kierując się wyłącznie Konstytucją Republiki Uzbekistanu²⁹. Podstawowymi zasadami działalności Sądu Konstytucyjnego są wierność Konstytucji Republiki Uzbekistanu, niezawisłość, kolegialność, jawność i równość praw sędziów³⁰. Tryb działalności Sądu Konstytucyjnego określa jego Regulamin³¹.

Zgodnie z art. 107 Konstytucji Republiki Uzbekistanu Sąd Konstytucyjny wybiera się na okres pięciu lat. Przewodniczący i pięciu sędziów Sądu Konstytucyjnego (w tym sędzia z Republiki Karakałpakstanu) wybierani są przez Senat na wniosek przedstawiony przez Prezydenta. Każdy sędzia SK wybierany jest indywidualnie. Do wyboru wymagane jest uzyskanie bezwzględnej większości głosów członków Senatu Olij Mażlisa. Sąd Konstytucyjny może rozpocząć swoją działalność po wyborze co

²⁸ Do takich spraw można zaliczyć przykładowo przyjęcie Kodeksu Etyki Sędziego Sądu Konstytucyjnego, zatwierdzenie Statutu Aparatu Sądu Konstytucyjnego, Rady Naukowo-Konsultacyjnej przy Sądzie oraz jej składu czy Regulaminu rozpatrywania wniosków obywateli w Sądzie Konstytucyjnym.

²⁹ Por. art. 109 Konstytucji Republiki Uzbekistanu w zw. z art. 1 ustawy *O Sądzie Konstytucyjnym Republiki Uzbekistanu* oraz art. 2 Regulaminu Sądu Konstytucyjnego Uzbekistanu.

³⁰ Закон О Конституционном суде Республики Узбекистан, s. 4.

³¹ *Ibidem*, s. 11.

najmniej czterech sędziów. W przypadku zwolnienia urzędu sędziego SK wybór nowego sędziego jest dokonywany przez Senat Olij Mażlisa w powyższym trybie³².

Sędzią Sądu Konstytucyjnego Uzbekistanu może być wybrany obywatel uzbecki mający ukończone 30lat, będący specjalistą w dziedzinie polityki i prawa, o wysokiej moralności i niezbędnych kwalifikacjach. Sędziom SK Prezydent nadaje najwyższą lub pierwszą klasę kwalifikacyjną³³. Osoba wybrana po raz pierwszy na sędziego SK składa przysięgę³⁴ przed Prezydentem Uzbekistanu³⁵. Prawodawca przewidział szereg gwarancji niezależności sędziego Sądu Konstytucyjnego Uzbekistanu³⁶. Ustawodawca przewidział niepołączalność (*incompatibilitas*) urzędu sędziego SK ze sprawowaniem mandatu parlamentarnego, członkowstwem w partiach i ruchach politycznych, zajmowaniem się jakąkolwiek inną odpłatną działalnością³⁷. Jednocześnie sędzia Sądu Konstytucyjnego nie może być pociągnięty do odpowiedzialności karnej lub administracyjnej, a także zatrzymany pod strażą bez zgody Sądu Konstytucyjnego. Sprawa karna w stosunku do sędziego Sądu Konstytucyjnego może być wszczęta tylko przez Prokuratora Generalnego Republiki Uzbekistanu. Nie dopuszcza się doprowadzenia, zatrzymania, a na równi z nimi przeszukania rzeczy osobistych, bagażu, transportu, pomieszczenia mieszkalnego lub służbowego sędziego SK³⁸. Zabezpieczenie materialne i społeczne sędziów Sądu Konstytucyjnego, związane z opłacaniem ich pracy, udzielaniem corocznego urlopu, środkami ochrony socjalnej sędziów i członków ich rodzin, obowiązkowym państwowym ubezpieczeniem życia i zdrowia sędziów określa się w zgodzie z ustawą Republiki Uzbekistanu *O sądach*³⁹. Wynagrodzenie za pracę sędziego Sądu Konstytucyjnego składa się z wynagrodzenia zasadniczego, dodatku za klasę kwalifikacyjną, wysługę lat.

³² *Ibidem*, s. 2.

³³ *Ibidem*, s. 12.

³⁴ Treść przysięgi: „Uroczyscie ślubuję uczciwie i rzetelnie wykonywać obowiązki sędziego Sądu Konstytucyjnego, bronić ustroj konstytucyjny, podlegać przy tym tylko Konstytucji Republiki Uzbekistanu”.

³⁵ Закон О Конституционном суде Республики Узбекистан, s. 13.

³⁶ O gwarancjach niezależności sędziów sądów konstytucyjnych patrz: Д.И. Артёмов, Т.А. Савельева, *Общее и особенное в конституционно-правовом статусе судей Российской Федерации и зарубежных стран*, „Вестник Пензенского государственного университета” 2014, № 2(6), s. 35–39.

³⁷ Закон О Конституционном суде Республики Узбекистан, s. 14.

³⁸ *Ibidem*, s. 16.

³⁹ Zob. Закон Республики Узбекистан от 2 сентября 1993 года №924-XII О Судах (В редакции Законов Республики Узбекистан от 31.08.1995 г. №118-I, 27.12.1996 г. №357-I, 14.12.2000 г. №162-II, 18.09.2012 г. №3PV-335, 20.01.2014 г. №3PV-365), s. 60–761, http://lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=68521 (dostęp 30.07.2015).

Sędziów Sądu Konstytucyjnego zwalnia się od opłacania podatku od dochodów od osób fizycznych, otrzymywanych przez nich w związku z wykonywaniem obowiązków służbowych⁴⁰. Sędziemu SK wydaje się legitymację, wzór której zatwierdza Prezydent Republiki Uzbekistanu⁴¹. Sędziom SK, po zakończeniu kadencji, oferuje się ich poprzednią pracę (urząd), zajmowany przez nich do chwili wybrania na urząd sędziego SK, a w razie jego braku – inną równorzędną pracę (urząd)⁴².

Sędzia Sądu Konstytucyjnego jest nieusuwalny⁴³. Jednakże ustawodawca przewidział możliwość zawieszenia sędziego SK w przypadku: a) pociągnięcia go do odpowiedzialności karnej; b) podjęcia działalności niepołączalnej z urzędem sędziego SK; c) uznania go za zaginionego bez wieści orzeczeniem sądu. Z wymienionych przypadków tylko w sytuacji aresztowania sędziego SK jest pozbawiony wynagrodzenia za pracę oraz nietykalności⁴⁴. Oprócz przypadków zawieszenia sprawowania urzędu sędziego, ustawodawca przewidział także możliwość przedterminowego zakończenia kadencji przez sędziego Sądu Konstytucyjnego Uzbekistanu. Tamtejszy sędzia SK może być odwołany z urzędu przed upływem kadencji postanowieniem Senatu Olij Mażlisa w przypadku: a) naruszenia złożonej przy obejmowaniu urzędu przysięgi; b) złożenia prośby o odwołanie; c) kontynuowania działalności niepołączalnej z jego urzędem, po udzieleniu mu ostrzeżenia lub zawieszenia jego pełnomocnictw; d) choroby sędziego po uzyskaniu opinii komisji medycznej; e) utraty przez sędziego obywatelstwa Uzbekistanu⁴⁵. Z wymienionych tu podstaw pozbawienia sędziego SK urzędu dwie budzą pewne wątpliwości. Po pierwsze, kwestia naruszenia złożonej przysięgi w wielu wypadkach może pozostawać ocenna, co pozwala na wywieranie na sędziów nacisków. Po drugie, o ile zakończenie sprawowania urzędu z powodu choroby nie budzi wątpliwości, to ustawodawca uzbecki powinien jednakże doprecyzować, iż chodzi o chorobę, która trwale uniemożliwia sędziemu wykonywanie jego obowiązków.

Sąd Konstytucyjny Uzbekistanu posiada swój Aparat. Jego strukturę i etaty zatwierdza Przewodniczący Sądu Konstytucyjnego, w granicach wydzielonych asygnat. Tryb ustanawiania i nadawania rang klasowych pracownikom Sądu Konstytucyjnego określa się regulaminem, zatwierdzanym

⁴⁰ Закон Республики Узбекистан О Конституционном суде Республики Узбекистан, s. 31.

⁴¹ *Ibidem*, s. 32.

⁴² *Ibidem*, s. 181.

⁴³ *Ibidem*, s. 15, zd. 1.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 17.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 18.

przez Olij Mażlisom⁴⁶. Aparat Sądu Konstytucyjnego tworzy się dla zagwarantowania funkcjonowania Sądu Konstytucyjnego. Pracę Aparatu organizuje się na podstawie regulaminem o Aparacie Sądu Konstytucyjnego. Strukturę i etaty Aparatu zatwierdza przewodniczący Sądu Konstytucyjnego w granicach wydzielonych środków⁴⁷. Przy Sądzie Konstytucyjnym działa także Rada Naukowo-Konsultacyjna. Organ ten ma okazywać sędziom SK pomoc doradczą, opracowywać naukowo poszczególne problemy, związane z wykonywaniem przez SK swoich funkcji, wzmacniać jego związki z prawniczymi instytucjami naukowymi, a także praktykami prawa. Radę Naukowo-Konsultacyjną tworzy Sąd Konstytucyjny. Członkami Rady są uczeni i inni specjaliści w dziedzinie polityki i prawa. Rada działa na zasadzie społecznej; jest organem społecznym, składającym się z przewodniczącego, zastępcy przewodniczącego, sekretarza naukowego i członków rady⁴⁸. Finansowanie pracy Sądu Konstytucyjnego odbywa się ze środków budżetu republikańskiego⁴⁹.

Prawo wnoszenia spraw w celu rozpatrzenia przez Sąd Konstytucyjny mają: Izba Ustawodawcza Olij Mażlisa, Senat Olij Mażlisa, Prezydent Uzbekistanu, Spiker Izby Ustawodawczej Olij Mażlisa, Przewodniczący Senatu Olij Mażlisa, Żokargy Kenes Republiki Karakałpakstanu, grupa deputowanych – nie mniej niż 1/4 ogólnej liczby deputowanych Izby Ustawodawczej, grupa senatorów – nie mniej niż 1/4 ogólnej liczby członków Senatu, Przewodniczący Sądu Najwyższego, Przewodniczący Najwyższego Sądu Gospodarczego i Prokurator Generalny Republiki Uzbekistanu. Sprawa może być wniesiona także z inicjatywy co najmniej trzech sędziów Sądu Konstytucyjnego⁵⁰.

Po otrzymaniu wniosku Sąd Konstytucyjny przystępuje do rozpatrywania sprawy nie później niż w terminie 7 dni od momentu otrzymania materiałów, jeśli odpowiadają one wstępnym wymogom. Uzbecki Sąd Konstytucyjny rozstrzyga sprawę w ciągu trzech miesięcy. Postępowanie w Sądzie Konstytucyjnym prowadzi się w języku państwowym⁵¹, którym

⁴⁶ *Ibidem*, s. 29; zob. Положение о классных чинах работников судов и Исследовательского центра по демократизации и либерализации судебного законодательства и обеспечению независимости судебной системы при Верховном суде Республики Узбекистан, http://lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=251405#284654 (dostęp 30.07.2015).

⁴⁷ Регламент Конституционного суда Республики Узбекистан, s. 84.

⁴⁸ *Ibidem*, 87; zob. Положение о Научно-Консультативном совете при Конституционном суде Республики Узбекистан (утверждено решением Конституционного суда Республики Узбекистан № 4 от 30 января 2004 года).

⁴⁹ Закон Республики Узбекистан О Конституционном суде Республики Узбекистан, s. 30.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 19.

⁵¹ Закон Республики Узбекистан О Конституционном суде Республики Узбекистан, s. 22.

zgodnie z ustawą Republiki Uzbekistanu *O języku państwowym*⁵² jest język uzbecki. Jednakże uczestnicy posiedzenia, nie władający nim, mogą występować i składać wyjaśnienia w języku ojczystym oraz korzystać z usług tłumacza. Na posiedzenie SK mogą być wezwane osoby, posiadające niezbędne wiadomości lub materiały, eksperci i tłumacze⁵³. Ekspertom, specjalistom i tłumaczom, zaangażowanym w związku z rozpatrywaniem spraw w SK, zwraca się wydatki i wypłaca wynagrodzenie w zgodzie z ustawą Republiki Uzbekistanu *O trybie i rozmiarach zwrotu świadczeń, ofiarom ekspertom, specjalistom, tłumaczom i innym wezwanym poniesionych wydatków*⁵⁴. Żądanie Sądu Konstytucyjnego dotyczące przedstawienia aktów normatywnych, dokumentów i ich kopii, złożenia wyjaśnień i konsultacji odnośnie do rozpatrywanych przez niego spraw jest obowiązkowe dla wszystkich organów, osób urzędowych i obywateli, do których jest ono adresowane⁵⁵. Przy rozpatrywaniu spraw SK nie jest związany dowodami stron. Sąd Konstytucyjny nie ogranicza się do przedstawionych materiałów, wyjaśnień i zeznań, obowiązany jest przyjąć wszelkie środki dla wszechstronnej, pełnej i obiektywnej kontroli okoliczności sprawy, zabezpieczenia praw stron, innych uczestników, należytego wykonywania przez nich powierzonych im obowiązków⁵⁶.

Posiedzenia Sądu Konstytucyjnego przeprowadza się jawnie⁵⁷. Rozpatrywanie spraw i przyjęcie decyzji odbywa się w Sądzie Konstytucyjnym kolegalnie w składzie co najmniej czterech sędziów (kworum)⁵⁸. Sąd Konstytucyjny i jego sędziowie w swojej działalności są niezawisli, podlegając tylko Konstytucji Republiki Uzbekistanu. Ingerowanie w działalność Sądu Konstytucyjnego jest niedopuszczalne i pociąga za sobą odpowiedzialność przewidzianą art. 236 kodeksu karnego Republiki Uzbekistanu⁵⁹.

421

⁵² Zob. Закон Республики Узбекистан от 21 декабря 1995 г., № 167-I *О государственном языке* (с изменениями), http://lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=121433#121452 (dostęp 30.07.2015).

⁵³ Закон Республики Узбекистан *О Конституционном суде Республики Узбекистан*, s. 23.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 24; Закон Республики Узбекистан 3 июля 1992 г., № 661-XII *О порядке и размерах возмещения свидетелям, потерпевшим, экспертам, специалистам, переводчикам и понятным понесенных расходов* (с изменениями), http://www.lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=26852 (dostęp 30.07.2015).

⁵⁵ *Ibidem*, s. 9, zd. 2.

⁵⁶ Регламент Конституционного суда Республики Узбекистан, s. 11.

⁵⁷ Закон Республики Узбекистан *О Конституционном суде Республики Узбекистан*, s. 7.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 6.

⁵⁹ Zgodnie z tym artykułem czyn taki zagrożony jest karą do trzech lat robót poprawczych lub pozbawieniem wolności do lat trzech. Jednakże, jeżeli sprawcą takiego czynu jest funkcjonariusz publiczny – wówczas zagrożony jest on aresztem do sześciu miesięcy lub pozbawieniem wolności od trzech do pięciu lat z jednoczesnym pozbawieniem sprawcy przynależnych mu praw. Por. Уголовной кодекс Республики Узбекистан

W Regulaminie Sądu Konstytucyjnego przewidziano domniemanie konstytucyjności rozpoznawanych przez ten organ aktów. Zgodnie z nim zaskarżony akt uznaje się za zgodny z Konstytucją Uzbekistanu, dopóki Sąd Konstytucyjny nie stwierdzi jego niekonstytucyjności⁶⁰. Sąd Konstytucyjny przyjmuje decyzje tylko odnośnie do konkretnych rozpatrywanych spraw, konstytucyjność, których poddawana jest w wątpliwość. Sąd Konstytucyjny może skontrolować konstytucyjność aktu normatywnego, jednocześnie podjąć decyzję także i w stosunku do aktów normatywnych, opartych na kontrolowanym akcie normatywnym albo zawierającym jego postanowienia, choć o nich nawet nie wspomniano we wnoszonej w celu rozpatrzenia przez Sąd Konstytucyjny sprawie.

422

Przy rozpatrywaniu spraw przez Sąd Konstytucyjny i w czasie głosowania odnośnie do rozpatrywanych spraw Przewodniczący, zastępca Przewodniczącego i członkowie Sądu Konstytucyjnego, jako sędziowie, mają równe prawa⁶¹. Sędziowie Sądu Konstytucyjnego, podejmując decyzje, wyrażają swoje stanowisko prawne, niezależnie od praktycznej celowości, preferencji politycznych i innych okoliczności⁶². Decyzje Sądu Konstytucyjnego przyjmuje się w głosowaniu jawnym. Sędzia nie ma prawa powstrzymać się lub nie uczestniczyć w głosowaniu. Decyzje Sądu Konstytucyjnego uznaje się za przyjęte, jeżeli za nimi zagłosowała większość obecnych na posiedzeniu sędziów. Oznacza to wymóg zwykłej większości głosów. W sytuacji, kiedy głosy podzielą się po równo, głos przewodniczącego naradzie jest rozstrzygającym. Sędzia Sądu Konstytucyjnego, niezgadzający się z decyzją Sądu Konstytucyjnego, ma prawo przedstawić swoje zdanie odrębne w formie pisemnej i dołączyć je do protokołu posiedzenia Sądu Konstytucyjnego⁶³.

Decyzja⁶⁴ SK co do istoty rozpatrywanej sprawy o konstytucyjność międzypaństwowej umowy i aktu normatywnego nazywana jest postanowieniem. Postanowienie jest podejmowane przez SK w imieniu Republiki Uzbekistanu. W pozostałych przypadkach decyzje SK na-

от 22 сентября 1994 года №2012-XII (с изменениями), s. 236, http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=111457 (dostęp 30.07.2015).

⁶⁰ Регламент Конституционного суда Республики Узбекистан, s. 10.

⁶¹ Закон Республики Узбекистан Конституционном суде Республики Узбекистан, s. 8.

⁶² *Ibidem*, s. 5.

⁶³ *Ibidem*, s. 25.

⁶⁴ Zgodnie z art. 66 Regulaminu decyzja SK zawiera część wprowadzającą, opisową, motywacyjną i rezolucyjną. W części wprowadzającej w decyzji wskazuje się: nazwę decyzji, datę i miejsce jej przyjęcia; skład Sądu Konstytucyjnego, przyjmującego decyzję; strony i innych uczestników posiedzenia; sformułowanie pytania, podstawy jego rozpatrzenia. Część opisowa decyzji zawiera: normy Konstytucji Republiki Uzbekistanu i ustawy *O Sądzie Konstytucyjnym Republiki Uzbekistanu*, ustanawiające prawo albo obowiązek

zywa się konkluzją lub może mieć inną postać⁶⁵. Postanowienia, konkluzje i inne decyzje SK publikuje się w środkach masowej informacji. Oficjalnymi publikatorami decyzji SK są „Собрание законодательства Республики Узбекистан”, gazety „Халқсўзи” i „Народное слово”, a także „Вестник Конституционного суда Республики Узбекистан”. Decyzje SK wchodzi w życie z dniem opublikowania. Decyzje SK są ostateczne i nie podlegają zaskarżeniu⁶⁶. Odmienne niż w przypadku Komitetu Nadzoru Konstytucyjnego, orzeczenia Sądu Konstytucyjnego są obowiązujące dla wszystkich organów władzy państwowej i administracji, a także przedsiębiorstw, instytucji, organizacji i zrzeszeń społecznych, osób urzędowych i obywateli⁶⁷. Decyzja Sądu Konstytucyjnego może być jednak zmieniona przez sam SK w przypadku, gdy: a) ujawniono nowe okoliczności, nieznanne w chwili przyjęcia decyzji; b) uległa zmianie norma konstytucyjna, na podstawie której wydano orzeczenie; c) Sąd Konstytucyjny stwierdził, że decyzja została przyjęta z naruszeniem przyjętego trybu postępowania⁶⁸.

Podsumowanie

Rozwój sądownictwa konstytucyjnego w Uzbekistanie przebiegał podobnie jak w innych państwach obszaru Wspólnoty Niepodległych Państw. Pierwszym krokiem było powołanie Komitetu Nadzoru Konstytucyjnego

423

Sądu Konstytucyjnego rozpatrzyć daną sprawę; pełną nazwę aktu, konstytucyjność którego sprawdza się ze wskazaniem źródła jego opublikowania (otrzymania). W motywacyjnej części decyzji muszą być wymienione: okoliczności sprawy, ustanowione przez Sąd Konstytucyjny i stanowiące podstawę decyzji; akty normatywne, którym kieruje się Sąd Konstytucyjny. Rezolucyjna część decyzji musi zawierać wywody o konstytucyjności (niekonstytucyjności) aktu, tryb uprawomocnienia się decyzji Sądu Konstytucyjnego i termin jej wykonania (Por. Регламент Конституционного суда Республики Узбекистан, s. 66).

⁶⁵ Закон Республики Узбекистан О Конституционном суде Республики Узбекистан, s. 26.

⁶⁶ Ibidem, s. 27.

⁶⁷ Ibidem, s. 9, zd. 1; decyzje SK przysyła się stronom, a także Prezydentowi, Spikeroowi Izby Ustawodawczej Oljij Mažlisa, Przewodniczącemu Senatowi Oljij Mažlisa, Premierowi, Przewodniczącemu Żokargy Kenesa Republiki Karakałpakstanu, przewodniczącemu Sądowi Najwyższego, przewodniczącemu Najwyższego Sądowi Gospodarczego, Prokuratorowi Generalnemu, Ministrowi Sprawiedliwości. Przewodniczący SK może zarządzić o przesłaniu decyzji SK także i innym organom i osobom (por. Регламент Конституционного суда Республики Узбекистан, s. 68); Б.А. Эшонов, Независимость и действенность решений Конституционного Суда Республики Узбекистан, http://www.concourt.am/armenian/con_right/3.13-2001/uzbekistan.htm (dostęp 30.07.2015).

⁶⁸ Закон Республики Узбекистан О Конституционном суде Республики Узбекистан, s. 28.

tucyjnego w 1990 r., który swoją pozycją ustrojową mieścił się jeszcze w socjalistycznej koncepcji jednolitości władzy państwowej. Wyrażało się to przede wszystkim w prawie Rady Najwyższej Uzbekistanu do uchYLENIA orzeczenia Komitetu. Jednakże już w 1992 r. Konstytucja Republiki Uzbekistanu przewidywała powołanie Sądu Konstytucyjnego, którego orzeczenia stały się ostateczne. Przykładowo, w Polsce dopiero Konstytucja z 1997 r. pozbawiła Sejm prawa uchylania wyroków Trybunału Konstytucyjnego. Konstytucja Uzbekistanu, podobnie jak obowiązujące ustawodawstwo, stwarzają Sądowi Konstytucyjnemu teoretycznie szerokie możliwości aktywności i wykonywania swoich funkcji. Oprócz typowych uprawnień, organ ten, podobnie jak Komitet Nadzoru Konstytucyjnego, posiada prawo inicjatywy ustawodawczej. Z pomocą tego uprawnienia SK Uzbekistanu może wpływać na kształt ustawodawstwa. W praktyce jednak Sąd Konstytucyjny nie korzysta z tej możliwości. Organ ten posiada także prawo oficjalnej wykładni Konstytucji i ustaw Republiki Uzbekistanu. Także to uprawnienie tworzy potencjalnie szerokie – i wciąż niewykorzystywane – możliwości dla aktywnej roli sądu w procesie politycznym. Należy też zwrócić uwagę, że uzbeki Sąd Konstytucyjny rozpatruje sprawę należącą do swoich uprawnień także z inicjatywy trzech swoich sędziów. Znow jednak ta możliwość nie jest wykorzystywana w jego działalności. Ze względu na złożone związki między Republiką Uzbekistan a Republiką Karakałpakstan⁶⁹ ustawa zasadnicza powierzyła także temu organowi ważną rolę w kształtowaniu relacji między nimi. Obywatele Uzbekistanu nie mają prawa występować do Sądu Konstytucyjnego ze skargą konstytucyjną⁷⁰. Stanowi to istotne ograniczenie możliwości wykonywania przez ten organ funkcji gwaranta praw i wolności człowieka i obywatela. Bez wątpienia, umożliwienie obywatelom bezpośredniego występowania do Sądu Konstytucyjnego wzmocniłoby znaczenie tego organu. Ogólnie rzecz biorąc, potencjał tkwiący w uzbeckim Sądzie Konstytucyjnym wciąż czeka na przebudzenie.

⁶⁹ Uzbekistan jest zgodnie z Konstytucją z 1992 r. państwem unitarnym. Jednakże w jego skład wchodzi Republika Karakałpakstan, która posiada uznawane przez uzbeką ustawę zasadniczą prawo do secesji. Stąd od strony teoretycznej związek tych dwóch podmiotów bliski jest konfederacji, w praktyce ze względu na panujący system polityczny kształt wzajemnych relacji podlega daleko idącej centralizacji.

⁷⁰ O modelach skargi konstytucyjnej we współczesnych państwach, patrz np. B. Szmulik, *Modele zakresu przedmiotowego skargi konstytucyjnej na przykładzie wybranych państw europejskich*, „Przegląd Legislacyjny” 2005, nr 2, s. 33–48.

Wykaz literatury

- Артёмов Д.И., Савельева Т.А., *Общее и особенное в конституционно-правовом статусе судей Российской Федерации и зарубежных стран*, „Вестник Пензенского государственного университета” 2014, № 2(6).
- Bodio T., Mołdawa T., *Konstytucje państw Azji Centralnej*, Warszawa 2007.
- Эшонов Б.А., *Независимость и действенность решений Конституционного Суда Республики Узбекистан*, http://www.concourt.am/armenian/con_right/3.13-2001/uzbekistan.htm (dostęp 30.07.2015).
- Кодекс чести судьи Конституционного суда Республики Узбекистан (утвержден решением Конституционного суда Республики Узбекистан N 2 от 30 января 2004 года).
- Конституция Республики Узбекистан от 8 декабря 1992 года (с изменениями), http://lex.uz/pages/getact.aspx?lact_id=35869 (dostęp 30.07.2015).
- Мухамеджанов А., *Становление и развитие конституционного суда Республики Узбекистан*, „Вестник КазНУ» 2009, <http://articlekz.com/article/7031> (dostęp 30.07.2015).
- Положение о Научно-Консультативном совете при Конституционном суде Республики Узбекистан (утверждено решением Конституционного суда Республики Узбекистан № 4 от 30 января 2004 года).
- Положение о классных чинах работников судов и Исследовательского центра по демократизации и либерализации судебного законодательства и обеспечению независимости судебной системы при Верховном суде Республики Узбекистан (утверждено постановлением Олий Мажлиса Республики Узбекистан от 14 декабря 2000 г. № 164-II), http://lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=251405#284654 (dostęp 30.07.2015).
- Регламент Конституционного суда Республики Узбекистан от 17 апреля 2015 года, <http://www.ksu.uz/ru/page/index/id/9> (dostęp 30.07.2015).
- Szmulik B., *Geneza kontroli konstytucyjności prawa*, [w:] M. Żmigrodzki, M. Chmaj (red.), *Spółeczeństwo, państwo, władza*, Lublin 1995.
- Szmulik B., *Modele zakresu przedmiotowego skargi konstytucyjnej na przykładzie wybranych państw europejskich*, „Przegląd Legislacyjny” 2005, nr 2.
- Уголовный кодекс Республики Узбекистан от 22 сентября 1994 года №2012-XII (с изменениями), http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=111457 (dostęp 30.07.2015).
- Закон СССР от 23 декабря 1989 г. *О Комитете конституционного надзора СССР*, <http://constitution20.ru/documents/56> (dostęp 30.07.2015).
- Закон Республики Узбекистан от 20 июня 1990 г. № 93-XII *О Конституционном Надзоре в Республике Узбекистан*, http://www.lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=96164 (dostęp 30.07.2015).
- Закон Республики Узбекистан от 3 июля 1992 г., № 661-XII *О порядке и размерах возмещения свидетелям, потерпевшим, экспертам, специалистам, переводчикам и понятным понесенных расходов* (с изменениями), http://www.lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=26852 (dostęp 30.07.2015).
- Закон Республики Узбекистан от 6 мая 1993 г. *О Конституционном суде Республики Узбекистан*, http://www.lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=95543 (dostęp 30.07.2015).
- Закон Республики Узбекистан от 2 сентября 1993 года №924-XII *О Судах*, http://lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=68521 (dostęp 30.07.2015).

Закон Республики Узбекистан от 30 августа 1995 г. № 103-I *О Конституционном суде Республики Узбекистан*, http://lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=114131 (dostęp 30.07.2015).

Закон Республики Узбекистан от 21 декабря 1995 г., № 167-I *О государственном языке* (с изменениями), http://lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=121433#121452 (dostęp 30.07.2015).